

RÁSI SZILVIA

HOGY BESZÉLNEK MINÁLUNK, FELVIDÉKEN ÉS MIÉRT?

Régóta közsímtény a nyelvészek körében, hogy a nyelv egy hármast dimenziójú jelenség: térben, időben, illetve a társadalomhoz kötötten él. Ennek eleget téve a nyelvre irányuló kutatásoknak is három nagy területe van, amik a következők: a ténynyelvészet (geolingvisztika), az időnyelvészet (kronolingvisztika) és a társadalomnyelvészet (szociolingvisztika). A dialektológia a geolingvisztika része, feladata pedig a területi alapon elkülönülő nyelvváltozatoknak a vizsgálata. A nyelvjáráskutatás tehát a nyelvjáráskutatás tudománya, azok tanulmányozása és rendszerezése.

A nyelvjárás olyan köznyelv (standard) mellett (vagy azzal szemben) létező területi nyelvváltozat, melynek a köznyelv normáitól eltérő, csak a nyelvterület egy-egy részére jellemző ismertetőjegyei vannak. Eszerint a nyelvjárás területi tagoltságot mutat az egységesnek vélt köznyelvtől szemben. A nyelvjárások a köznyelvhöz hasonlítva hangtani, alakítási, szóképzéssel, valamint bizonyos mértékben mondattani jellegzetességben különböznek. Nem szabad azonban elfeledkeznünk arról, hogy a köznyelv kialakulása előtt a nyelv különböző nyelvjárások formájában létezett. Ebből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a nyelvjárás az előzmény, a köznyelv pedig a következmény.

Az emberek körében a nyelvjárás az otthon beszélt, valamint a spontán módon, elsődleges nyelvváltozatként elsajátított, tehát elsősorban a nem nyilvános beszédhelyzetben használt beszélt nyelv formája. Ezzel szemben a köznyelv intézményes keretek között használt, vagyis az a nyelvváltozat, melyet az egyén a másodlagos nyelvi szocializáció során sajátít el. A szlovákiai magyar közösségekben – akárcsak más határon túli területeken – a nyelvjárás az uralkodó, mivelhogy ezt sokkal többen ismerik és használják mindennapos kommunikációjuk folyamán, mint a köznyelvet. Több dolog miatt alakult ez így minálunk.

Egyrészt a szlovákiai magyarok zöme nem városban, hanem falun él, ahol a nyelvjárás az identitás és a magyar nyelv megőrzésének egyik legfőbb eszköze. Másrészt a magyar anyanyelvűek bizonyos része nem magyar tannyelvű iskolában szocializálódott, aminek következményeképp nem került intézményes keretek között kapcsolatba a magyar standard nyelvtel. Ezzel párhuzamosan a szlovákiai magyaroknál kisebb a magyar köznyelv alkalmazásának lehetősége. En-

nek oka, hogy a nyilvános színtereken, ahol a standard nyelvhasználat a megkövetelt, a szlovák nyelvtel kell osztozniuk. Végül: mivel a standard nyelv elterjedése Magyarországon a Trianont megkövetelő periódusban történt, következésképpen ez a folyamat már kevésbé érintette a szlovákiai magyarok nyelvhasználatát

A SZLOVÁKIAI MAGYAR NYELVJÁRÁSOK

Egy-egy nyelvjárás besorolásakor figyelembe kell vennünk, hogy napjainkban nincs olyan nyelvjárás, melyet csak és kizárólag Szlovákia területén beszélnek. Ezen régiók egyaránt megtalálhatóak Magyarország területén is, ami az államhatárok eltolódásának a következménye. Így az osztályozáskor az általános felosztást vesszük alapul. Fontos viszont megemlíteni, hogy bár a nyelvjárás régiók megegyeznek Magyarországgal, az azokat alkotó nyelvjárás csoportok között már van olyan, amely csak és kizárólag Szlovákia területén helyezkedik el.

A nyelvjárások osztályozásánál általában a *Magyar dialektológia* című munkából szoktak kiindulni a kutatók. Az ebben található felosztás tíz nyelvjárás területet tartalmaz, s ezek: 1. nyugat-dunántúli, 2. közép-dunántúli–kisalföldi, 3. dél-dunántúli, 4. dél-alföldi, 5. palóc, 6. Tisza–Körös-vidéki, 7. északkeleti, 8. mezőszéki, 9. székelyi, 10. moldvai.

Ezek közül a palóc régiót Juhász Dezső még tovább osztotta tömbökre, földrajzi és nyelvi szempontok alapján. Ezáltal a következő tömböket különíthetjük el:

- **nyugati tömb:** nyugati palóc + északnyugati palóc,
- **középső tömb:** középpalóc + Ipoly vidéki,
- **keleti tömb:** keleti palóc + Hernád vidéki,
- **déli tömb:** déli palóc + Eger vidéki.

A déli tömb kivételével mindhárom másik tömb megtalálható Szlovákiában, viszont a nyelvjárások nyugati és keleti határára nem minden esetben egyezett a nyelvjárás kutatók véleménye. Kétségtelen, hogy a palóc nyelvjárások fő azonosító jegye az illabiális á (a köznyelvi ajakkerekítéses a-ból akajrésessé vált ǎ) és a labiális ǎ (a köznyelvi ajakréses á-ból ajakkerekítésessé vált ǎ), ám a tömb egyes nyelvjárászigetei sok esetben elterjednek egymástól. Ezért sem lehetséges a palóc nyelvjárás általános jellemzése, mivel a nyelvjárászigetek között számos esetben határozottan meghúzható az izoglosszák.

Ami a szókinccset illeti, a határon túli szókinccs szavai eredetük szerint ötfélek lehetnek:

- **közmagyar szavak:** a határon túli szókinccs legtöbb szava, mint pl. generáció 'nemzedék'
- **táji eredetű szavak:** főleg tájszavak, amelyek az adott határon túli régió egy kisebb-nagyobb területén használatosak, pl. babkalevél 'babérlevél', púp 'köldök', pusi 'malac';
- **közmagyar eredetű szavak** (jelentős részük stílusbeli kölcsönszó): a közmagyar változatokban kissé választékos, a határon túli változatokban pedig közömbös stílusértékű, pl. szirup 'szörp', faktúra 'áruszámla', szvetter 'kardigán';
- **határon túli eredetű lexémák** (közvetett kölcsönszavak és kontaktushatástól független, önálló alkotások): azok a lexémák, melyek a határon túli nyelvváltozatokban jöttek létre 1918 után belső nyelvi elemekből kontaktushatás következtében, és az egész régió területén használatosak, pl. alapiskola 'általános iskola' a szlovák základná škola szóból;
- **államnyelvi eredetű szavak** (közvetlen kölcsönszavak, illetve alaki kölcsönszavak): ezen szavak államnyelvi formájukban használatosak, pl.: kripka 'influenza', vlecska 'pótkocsi'.

A nyelvjárás szóképzés egyik legfontosabb eleme a tájszó, amely csak nyelvjárásokban használt, illetve ott a köznyelvtől eltérő hangalakú vagy jelentésű szó. A tájszavak egyik legfontosabb alkotórészei minden tájegység szóképzési rendszerének: „ősi jelenségeket” őriztek meg és hagytak az utókor számára, amelyek a köznyelvből már kifakultak. Így hozzájárulnak a nyelvünk színesítéséhez, gazdagításához, akárcsak általánosságban a nyelvjárások. Éppen ezért fontos, hogy értékékként tekintsünk rájuk és megőrizzük őket.

Hogy mindaz, amiről szó volt, hogyan valósul meg a gyakorlatban, a következő cikkből kiderül.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Cs. Nagy Lajos – N. Császi Ildikó 2015. *Magyar nyelvjárások*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Juhász Dezső 2003. *A magyar nyelvjárások területi egységei*. In: Kiss Jenő (szerk.): *Magyar dialektológia*. Budapest: Osiris Kiadó, 262–324.
- Kiss Jenő (szerk.) 2003. *Magyar dialektológia*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Menyhárt József – Presinszky Károly – Sándor Anna 2009. *Szlovákiai magyar nyelvjárások*. Konstantin Filozófus Egyetem: Közép-európai Tanulmányok Kara, Nyitra.